

mentatorzy niemieccy, przeprowadzonej przez H. Szurgacza wynikało wyraźnie, że stanowiło ono część ogólnego, odrębnego statusu prawnego, jaki hitlerowcy kształtowali w latach wojny dla Polaków, a który miał nadal obowiązywać po wojnie. Było ono działem prawa najbardziej rozbudowanym i — jak stwierdza autor — inne działy szczególnego prawa dla Polaków pełniły rolę usługową w stosunku do prawa przymusowego zatrudnienia. Stało to w zgodzie z tezą polityczną, która upatrywała w Polakach jedynie siłę roboczą stojącą na usługach Niemców. Z tych też względów autor słusznie uwypukla takie zagadnienia, jak zniesienie wolności pracy, przypisanie do miejsca pracy, zniesienia przepisów z zakresu ochrony pracy kobiet i młodocianych — co wiązało się z politycznym programem osłabienia siły biologicznej narodu polskiego, podobnie jak zniesienie urlopów wypoczynkowych. Zlikwidowana też została instytucja wynagrodzenia za pracę, a jej miejsce zajął system opłaty pracy przymusowej, gwarantującej niemieckim przedsiębiorstwom maksymalne zyski z pracy Polaków oraz bezpośrednie zyski z tego tytułu państwu hitlerowskiemu. Polacy pozbawieni też byli ochrony sądowej.

Realizację obowiązków nałożonych na Polaków zabezpieczał szczególny system represjonowania z przymusowo zatrudnionych. Istotą tego nowego systemu represjonowania, spoczywającego w ręku policji hitlerowskiej był zalegalizowany terror fizyczny i psychiczny oraz bezwzględna eksterminacja tych jednostek, które nie chciały mu się poddać.

Zwróciłem uwagę na niektóre problemy poruszone w pracy H. Szurgacza. Jeszcze raz chciałbym jednak podkreślić, że praca ta wyróżnia się gruntownością opracowania, spojrzeniem prawnika na całą obszerną problematykę pracy przymusowej w okresie okupacji hitlerowskiej oraz nowym ujęciem zagadnienia.

JAN WĄSICKI (Poznań)

Česká Národní Rada. Sněm českého lidu. K 25 výročí osvobození uspořádal Prof. dr Václav Vaněček. Praha 1970, wyd. Č. N. R. stron 217.

W związku z 25-leciem wyzwolenia Czechosłowacji przez Armię Radziecką, Česká Národní Rada przygotowała pracę na temat czeskiego parlamentaryzmu. Jest to dzieło popularnonaukowe, w bogatej szacie graficznej, wydane pod redakcją znakomitego historyka prawa prof. Wacława Vaněčka z Uniwersytetu Karola w Pradze, który jest równocześnie członkiem Prezydium Č. N. R. Ta zbiorowa praca poprzedzona została wstępem Evžena Erbana, przewodniczącego Č. N. R.

Głównym powodem napisania tej pracy jest nie tylko rocznica wyzwolenia, ale przede wszystkim fakty związane z powstaniem w 1969 r. federacyjnego państwa czechosłowackiego, jako państwa dwóch republik i dwóch równoprawnych narodów. Fakt powstania dwóch republik, związanych węzłem federacji, jest uwarunkowany wcześniejszą walką obu narodów, a zwłaszcza ich klas robotniczych. Droga ta wymagała dokładnego omówienia i uświadomienia sobie tych wszystkich procesów, które przyspieszone w roku 1918 doprowadziły w końcu do zwycięstwa socjalizmu i usunięcia naruszeń marksistowsko-leninowskich zasad.

Określając miejsce Č. N. R. w systemie politycznym nowej federacji, książka pragnie również ukazać dawną przeszłość parlamentaryzmu czeskiego, tradycje postępowe, do których można by dziś nawiązać. Wszystko to ma ukazać w odpowiednim świetle dzisiejsze osiągnięcia socjalizmu w budowie państwowości, jako skutek dawnych dążeń, walk i tęsknot ludu czeskiego.

Całość książki podzielona jest na 4 części, a poszczególne rozdziały opracowane są przez 8 autorów, w tym m. in. przez prof. V. Vaněčka oraz jego uczniów. Pierwsza część — pisma A. Škracha — poświęcona jest organizacji i działalności Č. N. R. utworzonej w 1969 r., jako organ politycznej reprezentacji czeskiego narodu. Nazwa tej państwowej czeskiej instytucji powstała per analogiam do istniejącej już od dawna Słowackiej Narodowej Rady. Nazwa ta mogła również nawiązywać do efemerycznej Czeskiej Narodowej Rady, istniejącej w czasie kwietniowego powstania w Pradze w 1945 r., jak i do podobnych prób z okresu pierwszej wojny światowej. Ten nowy organ, najwyższy organ państwowy w Czeskiej Socjalistycznej Republice został tu przyrównany do dawnego historycznego sejmiku czeskiego, co tak wyraźnie przejawiało się w tytule pracy. Č. N. R. jest więc w rozwoju parlamentaryzmu w Czechach współczesną jego formą związaną z socjalizmem, reprezentującą interesy ludu czeskiego.

Nawiązaniem do tej tradycji jest również fakt, że Č. N. R. ma dziś siedzibę w starym budynku sejmowym. Dziejami tego budynku zajmuje się w drugiej części pracy J. Pavel. Budynek ten o cechach barokowych i klasycystycznych stoi na Malej Stranie, niedaleko stóp Góry Hradczańskiej. Na miejscu stojących tu 6 gotyckich domów mieszczańskich z XV w. zaczęła pod koniec XVII w. budować swój pałac rodzina Thunów. Pałac ten został w 1801 r. zakupiony przez Zemský Výbor królestwa czeskiego na urządzenie w nim sejmiku stanowego Czech. W gmachu tym w dniu 14 XI 1918 r. zebrało się Narodowe Zgromadzenie Czechosłowacji i ogłosiło tu powstanie Republiki Czechosłowackiej. Tu wreszcie w 1920 r. uchwalono pierwszą konstytucję republiki. W późniejszym okresie ulokowany był tu senat Č. S. R. W roku 1969 do tego gmachu wprowadziła się Č. N. R.

Trzecia część pracy poświęcona jest historii czeskiego parlamentaryzmu. Składają się na nią rozdziały napisane przez następujących autorów: V. Vaněček, K. Malý, J. Kejř, V. Pokorný, J. Klabouch, L. Soukup, M. Doležal. Jest to najcenniejsza część pracy, dająca syntetyczny pogląd na omawiane zagadnienia. Ciąga przedstawicielskie w Czechach pojawiają się w IX i X w. w postaci *colloquia generalia* jako kontynuacja zgromadzeń ludowych z poprzednich wieków. W okresie feudalizmu powstający sejm czeski staje się przede wszystkim reprezentacją szlachty. Sejm ten jednak spełnia funkcje ogólnonarodowe. W XIII w. sejmy przedstawicielstwa stanu szlacheckiego stają się w dużym stopniu niezależne od władcy. Skromną rolę odgrywają w nich duchowni i przedstawiciele miast królewskich. Stosunki te są podobne do polskich. Ale na początku XV w. pod wpływem ruchu husyckiego pozycja sejmiku ulega radykalnej zmianie. Do głosu dochodzi w nim niższe rycerstwo, a przede wszystkim miasta z Pragą na czele, duchowieństwo zaś zostaje na długo z sejmiku usunięte. Sejm utracił więc czysto feudalny charakter i zyskał większe kompetencje. Po opanowaniu tronu czeskiego przez Habsburgów w 1526 r., w sejmie rośnie z powrotem znaczenie magnaterii, biorą górę elementy reakcyjne. W latach powstania czeskiego przeciw Habsburgom (1618 - 1620) do głosu dochodzą sejmy niższego stopnia, tzw. sejmy ziemskie, a potem i sejm generalny, walczące wspólnie o utrzymanie odrębności państwowej ziem Królestwa Czeskiego. Klęska powstańców na Białej Górze w 1620 r. położyła kres istnieniu czeskiego sejmiku generalnego. Odtąd pozostały w ramach monarchii Habsburgów na ziemiach czeskich tylko stanowe sejmy ziemskie, zbierające się w poszczególnych ziemiach, o coraz niklejszej kompetencji wśród narastającego absolutyzmu. Sytuacja taka utrzymała się do Wiosny Ludów w 1848 r. i doprowadziła do faktycznego zaniku odrębności państwowej ziem czeskich. Wiosna Ludów położyła kres ostatkom wywodzących się ze średniowiecza przedstawicielstw stanowych.

Po upadku władzy Bacha w 1861 r., powstały na nowo 3 ziemskie sejmy: w Czechach, na Morawach i na Śląsku, jako instytucje ogólnopaństwowe, nie nawiązujące do historycznych tradycji czeskich. Były to ciała bez szerszej władzy,

oparte o cenzus majątkowy i pełne sprzeczności narodowych między Czechami a Niemcami. Dopiero w 1883 r. udało się Czechom uzyskać w czeskim sejmie ziemskim trwałą większość. Walki wewnętrzne doprowadziły jednak do tego, że czeski sejm ziemski został zawieszony w 1913 r. i już się nigdy nie zebrał.

Przewrót z 1918 r. i powstanie państwa czechosłowackiego przyczyniły się do formalnej likwidacji sejmów ziemskich. Odtąd nie istniał już odrębny sejm dla ziem czeskich, ponieważ utworzone zostało w 1920 r. dwuizbowe Zgromadzenie Narodowe, jako parlament burżuazyjnej Czechosłowacji. Stąd w pracy brak jest charakterystyki czechosłowackiego parlamentaryzmu z lat 1920 - 1939, jak i powstałego po 1945 r. parlamentu socjalistycznej Czechosłowacji. A może warto było temu problemowi poświęcić nieco miejsca w książce z uwagi na to, że tradycje czechosłowackiego parlamentaryzmu z lat 1920 - 1969 mają jakiś wpływ na dalszy rozwój również odrębnych przedstawicielstw narodowych Czech i Słowacji. W tej pożytecznej pracy można znaleźć dane o najważniejszych źródłach i literaturze odnoszących się do omawianego zagadnienia, a na końcu zamieszczono w dodatku najważniejsze teksty źródłowe do dziejów czeskiego parlamentaryzmu z lat 1421 - 1945.

ZDZISŁAW KACZMARCZYK (Poznań)

Entstehung und Verfassung der Sachsenstammes, hrsg. vom Walther Lammers, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1967, s. X, 560 — Wege der Forschung t. L.

Myśl wydawania tematycznych antologii najcenniejszych, niemieckich rozpraw historycznych ostatniego półwiecza zrodziła się w NRF w połowie lat pięćdziesiątych. Zaczęto wydawać te zbiory w serii zatytułowanej właśnie „Wege der Forschung”. Otwierały ją tomy poświęcone powstaniu państwa niemieckiego oraz podstawom jego ustroju politycznego w okresie wczesnofeudalnym. Stopniowo ukazywać zaczęły się dalsze, poświęcone np. początkom miast, czy średniowiecznemu dziejopisarstwu. Niewiele z nich dociera do rąk krajowego czytelnika, mimo iż stanowią one nieocenioną pomoc w warsztacie każdego mediewisty, dotyczącego problematyki niemieckiej.

Prezentowany zbiór posiada szczególne znaczenie dla badań porównawczych nad najdawniejszymi dziejami Słowian oraz Sasów. Otwiera go, poza krótkim wprowadzeniem pióra wydawcy, klasyczna rozprawa A. Hofmeistra o tzw. „Vita Lebuini”, podstawowym źródle dla najstarszych dziejów saskich (z 1916 r.). Idzie po niej w chronologicznym układzie dalszych szesnastu rozpraw, wśród których znalazły się fundamentalne opracowania M. Lintzla z lat 1927 - 1933, W. Lammersa, J. de Vriesa, A. Genricha, A. Hagemana czy R. Wenskusa (wyjątkowo pierwodruk rozprawy ujmującej w sposób porównawczy problematykę dziejową Sasów, Anglosasów i Turyngów). Zamyka tom obszerna bibliografia zagadnienia (s. 546 - 560) rozbita na pięć działów: bibliografie i opracowania ogólne, źródłoznawstwo, formowanie się organizacji szczepowej, wreszcie ustrój i prawo.

Przewidziano również w tym samym kręgu tematycznym wydanie (1967 r.) zbiorów poświęconych Bawarom (red. K. Bosl), Alemanom (O. Feyer), Frankom (F. Petri), podbojowi Sasów (W. Lammers), wreszcie stanowi badań nad niemieckimi szczepami (S. Schartz).

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)